

V I C E N T S A L V A D O R

UNA POLEMICA
SOBRE LA LLENGUA
LITERARIA

ls estudiosos de la història social de la llengua saben bé fins a quin punt és important l'anàlisi de la reflexió explícita que una societat fa sobre el seu llenguatge: i més quan aquestes reflexions es configuren en positures polèmiques airejades en els públics papers i protagonitzades per alguns personatges decisius en la política cultural del moment. Cal afegir que el pensament metalingüístic així generat serà, des d'aquest punt de mira, més interessant com més se centre en els problemes d'ús de la llengua i no en la simple estructura d'aquesta.

Doncs bé. Totes les condicions d'interés esmentades es reuneixen en la polèmica periodística de 1908-9 sobre la llengua literària dels escriptors valencians, de la qual tenim notícia per diversos investigadors, com ara Sanchis Guarner, Joan Fuster o fins i tot Teodor Llorente Falcó en l'edició de l'epistolari del seu pare. És principalment Fuster qui va emprendre una interpretació dels termes de la polèmica en el pròleg a l'edició moderna de *Caciquisme roig*, de Lluís Bernat, el 1984. L'habitual lucidesa del nostre investigador ha deixat marcades les línies de força d'aquest estudi. Però Fuster fa referència a l'inacabament del seu treball, que es redueix als límits de la part més coneguda de la controvèrsia —els articles que encapçalen els números de *El Cuento del Dumenche*—, i proposa la continuació de la tasca: “Deixe la feina per a un futur erudit pacient, el qual, probablement, podrà ampliar els detalls de la polèmica Bernat-Llorente, en la qual, si no m'equivoque, degué haver-hi més intervencions, bé de manera directa, bé a través d'una altra, lateral, relacionada amb l'aparició de *Cuentos lírics* d'Eduard López Chavarri (cf. Epistolari Llorente, II, pàg. 229)”.⁽¹⁾

(1) *Caciquisme roig i altres narracions*. Institució Alfons el Magnànim. València, 1984, pàg. 13.

El present paper vol, així, ser una aportació que prossegueisca la indagació fusteriana sobre el tema. Perquè l'estudi de la controvèrsia esmentada se'ns pre-

senta atractiu per motius molt diversos, a més, és clar, de l'interés intrínsec del contingut temàtic. Per exemple, les notícies que se'ns hi forneixen sobre el pensament i l'actitud d'alguns significatius personatges de les lletres valencianes —i també de les mallorquines, com ara Alomar o mossén Alcover— de l'entrada de segle: Lluís Bernat, Josep Nebot, Miquel Duran de València, López Chavarri, García Sanchiz o, molt especialment, Teodor Llorente, el patriarca de la Renaixença valenciana, ja en l'epíleg d'una vida que s'apagaria el 1911. D'altra banda, el moment històric en què s'esdevenen els fets és de particular rellevància, com correspon als darrers anys de voga del Modernisme català i als tímids i únics intents d'una tardana importació del moviment a València, on no quallaria mai, ofegat com estava per la perduració incessant d'una Renaixença anacrònica i pel provincianisme antinacionalista de les classes dirigents locals. La confrontació entre les concepcions modernista i renaixencista de la llengua literària poden funcionar-hi com a rerefons o com a punt de referència.

Un altre aspecte suggestiu per a l'estudiós —i molt especialment per a l'analista del discurs— és la mateixa mecànica de la polèmica. Tenim, d'antuvi, una sèrie de textos periodístics que entren en relació dialèctica, amb un objectiu de persuasió de l'adversari —o, més ben dit, de persuasió del lector, que és qui ocupa la poltrona del jutge. El corpus de treball presenta sovint les característiques del discurs polèmic: a) objecte dialògic; b) intent de desacreditar l'adversari i no pas d'apropar les positures; c) funcionament d'una axiologia que es mou entre parells de valors radicalment oposats (vertader/fals; bo/dolent; etc.). Aquests són, si més no, els trets que fixa com a definidors del discurs polèmic Catherine Kerbrat Orechioni i que Maria Teresa Cabré i Emília Anglada han aplicat a l'anàlisi d'una recent polèmica a Catalunya.⁽²⁾ En el nostre corpus hi ha, com veurem, diverses confrontacions i també actituds si fa no fa conciliatòries. Podríem parlar-ne per tant de polèmiques —en plural— o fins i tot d'una xarxa d'intervencions en discurs periodístic amb nombroses relacions intertextuals. Però bàsicament les opinions se centren en el tema de la llengua literària (més en concret: de la dels escriptors valencians) i en la confrontació de dues opcions: la del "valencià que ara es parla" i la del català (o llemosí) arcaic i culte. Ambdues posicions aporten raons de pes al debat, sobretot si es mira des de la perspectiva del sociolingüista que es planteja la qüestió dels gèneres literaris com una tipologia dels discursos (amb funcions, lleis constructives i necessitats ben diferenciades) dins una xarxa de variables lingüístiques significatives.

Els textos de la polèmica es poden agrupar en tres grans blocs, que corresponen als tres mitjans de comunicació que n'esdevenen palestra: *El Cuento de! Dumenche* (Agost-Novembre 1908) (C.D.) *El Poble Català* (Agost-Setembre 1908) (P.C.) i *Las Provincias* (Agost 1908-Febrer 1909) (L.P.) Com es veu, no es tracta de tres etapes en pura successió cronològica sinó d'un conjunt amb tres nuclis fortament interrelacionats per: a) un centre temàtic bàsicament comú que esta-

(2) "Une polémique sur la situation linguistique en Catalogne. Jalons pour une analyse" *Mots*, n° 8 (1984), pàgs. 14-167.

bleix un sol univers del discurs; b) algunes referències, al·lusions i rèpliques que integren el conjunt en un marc intertextual comú —si més no, en la memòria dels participants actius—; c) el fet que en alguns casos els articles són reproduïts posteriorment per tal de situar els lectors d'una de les publicacions en relació amb les opinions expressades en una altra.

De qualsevol manera, l'agrupació dels articles en aquest triple bloc sembla important per dues raons: n'és una la selecció —òbviament manipuladora— que cada un dels mitjans opera sobre el material presentat als seus lectors; i l'altra, el fet que la llengua utilitzada per tal de vehicular la polèmica hi és un factor absolutament determinant des del punt de vista sociolingüístic. Així, per exemple, mentre *P.C.* empra exclusivament el català, *L.P.* presenta sempre el discurs en castellà, fins i tot quan reproduceix articles publicats originàriament en l'altre idioma. A *C.D.* la solució és més complexa: la controvèrsia s'inicia en català (àdhuc la primera de les cartes de Llorente) però deriva en alguns moments cap al castellà i el mateix Bernat, en un article, arriba a contestar en castellà a don Teodor per tornar en altres ocasions a la seua llengua. Naturalment, la qüestió de la llengua vehicular no és mai —però aquí menys que mai— una qüestió innocent, ans bé un índex important de les actituds de fidelitat lingüística i de la concepció que, a través de la seua praxis, palesen els contendents. I això per no parlar dels efectes sobre el públic lector, absolutament mediatitzat per la llengua utilitzada.

Però passem a examinar —a fer-ne uns tasts— el contingut de la polèmica al llarg d'uns textos la referència dels quals el lector trobarà a l'apèndix que tanca aquest paper. El 9 d'Agost del 1908 s'inicia la publicació d'*El Cuento del Dumenche*, dirigit per Lluís Bernat, amb una declaració de propòsits que és tot un programa de normalització lectora: el que es proposa aquest conte setmanal és "fer afisió á escriure y á llechir en valensiá". L'aparició a *L.P.* del 28 d'Agost del poema llorentí "Mal ensomni", on don Teodor presenta una visió derrotista del futur del català, desencadena una reacció en què participa *El Cuento del Dumenche* (val a dir, el *coixo* Bernat, deixeble del capdavanter del sector progressista de la Renaixença valenciana: Constantí Llombart) contra les causes que expliquen aquest sentiment pessimista del patriarca. Per a *C.D.* una de les raons d'aquesta situació és l'estretor de mires de la societat *Lo Rat-Penat*, desueta, elitista i encarcerada aleshores: "La obra plausible y grandiosa de *El Rat-Penat* tenia que parar aixina forsosament, perque tota óbra que intente creixer y desarrollarse fora del ambient de son temps y sons costums; tota óbra que no *encarne* en l'ánima popular, naix mórt; hi há flórs mol hermóses; pero sinse el sól que calfa sons fulles y l'aigua qu'alimenta sons rails, engroguixen y móren." (*C.D.* 6 de Setembre 1908). Bernat reclama, per contrapartida, una reglamentació de la gramàtica valenciana, "prinsipalment la ortografía, fasilitantla, modernisantla en lo posible". A partir d'aquí comença una preciosa discussió teòrica sobre

la importància dels diversos gèneres per a la normalització lingüística i literària i sobre el model de llengua (més o menys culte o vulgar, arcaic o modern, catalanitzat o dialectalitzant) que convé a l'escriptura literària. Bernat acusa *Lo Rat-Penat* de limitar-se al conreu de la poesia jocfloralesca tot ignorant la importància del teatre i, més encara, de la narrativa. Llorente, pel seu cantó, defensa un model de llengua literària culte i unitari, tallat a la mida de la poesia però no dels altres gèneres, que ell té com a inferiors sense adonar-se —o sense voler-se adonar— que són precisament els que juguen un paper cabdal en la salvació i normalització de la llengua.

No entrarem ara en l'anàlisi detallada d'aquesta part de la controvèrsia, que ja ha estat estudiada en altres llocs⁽³⁾. El ben cert és que aquesta primera part de la polèmica es clou amb les manifestacions secessionistes de Josep Nebot i el decantament de Bernat cap a aqueixes positures, mentre que Llorente s'encastella en posicions de purisme idiomàtic però demostra, amb els seus prejudicis sociolingüístics i amb la seua praxis d'escriptura, un migrat nivell de fidelitat lingüística. Aquest desenllaç deixa entrellucar —sota la correcció externa de les formes— una confrontació plena de tensions i difícil de resoldre. Es tracta, al capdavall, de l'antic enfrontament entre els poetes "de guant" i els "d'espardenyà", és a dir, entre el sector progressista —bastant lúcid en el seu plantejament sociolingüístic però desinformat sobre molts aspectes de la llengua— i el sector dominant, conservador, de la Renaixença valenciana, representat per un Llorente molt més culte però reclòs en una concepció quasi ornamental de la literatura "en llemosí". Don Teodor, en l'únic article de la polèmica que escriu en català, repta els lectors de *C.D.* a entendre la seua escriptura: "Fem una prova: publique vosté —si li plau— esta carta en son popular semanari, tal com está escrita, y veja si la entenen ó no sos llegidors". Bernat li retruca que mots com ara "falaguers", utilitzat en la carta-article, no són entenedors i proposa, a tall d'exemple, la substitució d'aquest per "*halagaors* ó *halagadors*". La contrarèplica llorentina no es fa d'esperar i esquartera amb uns raonaments filològicament impecables l'argumentació del *coixo*: "¿Cómo no entenderlo á primera vista si es la misma palabra castellana modificada con arreglo á las leyes del valenciano? La raíz es idéntica: *halago*, en la lengua de Cervantes; *falach* ó *afalach* en la de Ausias March. La diferencia estriba en que nuestro idioma regional conserva del latín la *f*, que el castellano, en principio de dicción, convirtió en *h*. Así, por *harina*, *horno*, *higo*, *hilo*, *herido*, *huso*, decimos *farina*, *forn*, *figa*, *fil*, *ferit*, *fus*, y podría añadir cien ejemplos más. De *falach* y *halago* salen *falaguer* y *halagüeño* con tanta naturalidad que no puede ser más patente la sinonimia". I afegeix encara, amb bon criteri normativitzador, que "aunque tratásemos de modernizar la lengua, descartando todos sus arcaísmos, no sería buen criterio tomar por norma el habla corrompidísima de la capital", per acabar invitant a l'estudi dels parlars de les comarques més apartades, en les quals diu

(3) Vegeu l'esmentat pròleg de Fuster i la meua comunicació I Col·loqui Internacional sob la Renaixença: "El pensament terari de Teodor Llorente" (i premsa a les corresponents *A tes*).

haver sentit aquest mateix mot “falaguers”. La cultura filològica de Llorente —i fins i tot el seu bon seny— és clarament superior a la del seu adversari en la dialèctica, però la batalla per l’ús de la llengua està perduda tan bon punt don Teodor ha passat —ai las!— a respondre en un clar i net castellà per tal de fer-se ben entendre.

En l’entretant, els amics de Bernat intenten apaivagar la tempestat i, així, Morales San Martín escriu una carta privada al patriarca demanant-li que entenga l’opció defensada per Bernat com una estratègia per a educar el públic lector.⁽⁴⁾ Serà precisament Morales, per la seua vinculació a *C.D.*, qui reprendrà en les pàgines de *L.P.* la torxa de Lluís Bernat, mentre que García Sanchiz farà una cosa semblant amb la de Llorente, quan els dos primers espases desapareguen de l’escenari de la polèmica. Però l’hàbil mà de don Teodor s’intueix fàcilment rere les bambolines del seu diari —n’era aleshores director honorari—, i sabem que resseguia els esdeveniments i s’interessava pels articles publicats a *P.C.*, els quals farà reproduir parcialment a *L.P.*⁽⁵⁾

Els tres articles de *P.C.*, signats per Gabriel Alomar, Miquel Duran i López Chavarri respectivament, corren cronològicament paral·lels als de *C.D.* El d’Alomar, que inicia la sèrie, és un comentari crític als *Cuentos lírics* de Chavarri, recull de contes publicat a València l’any anterior, amb un pròleg de Rusiñol, i que havia provocat certes expectatives sobre la narrativa valenciana i la seua evolució cap a una mena de tercera via literària —entre el cultisme arcaïtzant i el vulgarisme barroer—. Ja a *L.P.* del 19 d’Agost de 1907 se’n llegeix una crítica firmada per “Valentino”, que era pseudònim habitual de Llorente. “Valentino” tracta respectuosament el llibre del seu amic, tot i pertànyer a un gènere desprestigiats —pensa ell— per la seua tendència a la “chabacaneria” (alerta: aquest és un terme clau en l’expressió lèxica de l’axiologia de la polèmica). L’intent de Chavarri li sembla, doncs, molt lloable i relativament reeixit, però encara el troba massa acostat al llenguatge popular que amb tant d’escepticisme es mirava: “Ahora ha querido escribir un libro que lo lean todos, que todos lo entiendan, sin arcaísmos de los que usa la poesía de los *Jochs Florals*. Aplicando un modismo catalán, ha querido emplear en sus cuentos el *valensiá que ara’s parla*. Mas ¡ay! el valenciano que ahora se habla, sobre todo en la capital, es una lengua degenerada, corrompida, un *detritus* impropio para la producción literaria. Con este obstáculo ha tenido que luchar el autor de *Cuentos lírics*. Lo ha vencido bastante bien: su lenguaje es el usual, algo pulido, muy poco”. I tot seguit li retrau alguns vulgarismes i alguns errors ortogràfics. Sembla clar que el recull de Chavarri representava una possibilitat de tercera via, un intent de centrar les actituds contraposades, i això és el que converteix el seu autor, com veurem, en àrbitre de la polèmica, amb tots els riscos i els avantatges que la funció comporta.

Alomar s’interessa per *Cuentos lírics* en el seu article, d’una lucidesa extraor-

(4) *Epistolari Llorente*, vol. II. Biblioteca Balmes. Barcelona, 1929, pàg. 225.

(5) “Me inspira vivo interés la polémica de V. con Alomar; deseo conocerla”, escriu en carta datada el Setembre de 1908 a López Chavarri. I afegia: “tambien me alegraré de que publique el artículo contestando á Luis Bernat”. (*Epistolari Llorente*, vol. III. Biblioteca Balmes. Barcelona, 1936, pàg. 257).

dinària, i aposta per la normalització total: “El nostre català —diu referint-se al de Catalunya— ha deixat d’ésser arcaic, perquè l’escriure en català ha passat a ésser cosa natural i normal. El nostre català ha deixat d’ésser plebeu, perquè l’escriure en català ha passat a ésser expressió única”. Vet aquí la seua resolució de l’antinòmia. Assenyala, però, després d’atacar les tendències llemosinistes i les dialectalitzants, la situació diglòssica valenciana: “El llenguatge vernacular, la varietat dialectal valenciana, ja de sí més castellanisada que cap altra de les catalanesques, ha quedat reduïda a la categoria de «sermo rusticus», a la vora del castellà «sermo urbanus», o millor, de «sermo plebeius» a la vora del «sermo patricius» castellà”. I, tot seguit, refusa la utilització del valencià com a mera nota de colorisme regionalista (novel·les de Blasco Ibáñez) o com a recurs “pera fer riure” (sainetisme). Per a ell el llibre de López Chavarri és encara un intent respecte a la definitiva prosa valenciana i es presenta amb un títol simptomàtic de les seues mancances: el castellanisme “cuentos” i el subjectivisme de l’adjectiu “lírics”, que és paraula “designativa de la més pura divagació personal i poètica”. Però el més greu retret és un altre: l’autolimitació a la descripció “indigenista” dels costums populars, “com si l’autor sols hagués cregut dignes de la parla valenciana les coses genuïnes de la terra, és dir, les coses rurals o vulgars”. Aquest és el balanç final de la seua crítica: “El llibre den Chavarri és un grau d’avens en la serietat de la prosa valenciana, però és precís que'l seu autor ens en doni ara un llibre patrici; un llibre qui no tanspui en res la literatura de plebeus, ni aquesta cosa per mí particularment tan odiada: el «regionalisme»...” La claredat teòrica d’Alomar ens estalvia tot comentari.

Uns dies més tard publica *P.C.* un escrit de Miquel Duran i Tortajada (encara no havia substituït el seu segon cognom pel qualificatiu “de València”) on l’autor pren partit entusiasta per la proposta d’Alomar —el “sacerdot mallorquí del nacionalisme”, com ell el denomina— i se suma a la protesta antillemosinista, tot convidant Chavarri a fer-ho també. Miquel Duran no aporta continguts de pes al debat, però deixa clara la seua positura adversa als “senyors doctes que fan versos per esport” i que conreen les “antigalles llemosines” que menen a la fatal castellanització. ¿Atac a Llorente? Diríem que sí, si no fos per la particularíssima devoció que Duran sentí, al llarg de la seua vida, pel patriarca de la Renaixença valenciana. Atac, en qualsevol cas, al ratpenatisme que Llorente maldava per defensar en aquella hora. Ah!, una nota marginal per als historiadors encuriosits i xafarders: l’article és l’únic d’aquest bloc de la polèmica que no va veure mai la llum en la reproducció castellana que *L.P.* en feia. Tampoc no era cosa de tirar massa pedres a la pròpia teulada.

El tercer text de *P.C.* és una rèplica de López Chavarri en to conciliador, de pur compromís, i sense voler fer costat a la proposta alomariana. Es limita, tot plegat, a matisar o desvirtuar retòricament les crítiques concretes d’Alomar sobre el lirisme i el dialectalisme dels seus contes: líric —ve a dir— significa tan

sols musical o harmònic, i el dialectalisme és una manera d'harmonitzar la prosa aprofitant la delicadesa pròpia de les "diferències que té la modalitat valenciana respecte de la gran parla catalana". Chavarri, musicòleg ell a més d'escriptor, se'n surt com pot de l'intel·ligent dilema sociolingüístic plantejat pel mallorquí, i ho fa recloent-se en l'àmbit esteticista. Tenia de la seua part el rerefons modernista del moment, que afavoria, en algun dels seus vessants, la mitificació de l'activitat artística i també —gràcies a les teories maragallianes de la *paraula viva* el conreu de les varietats dialectals com a valor d'espontaneisme. El plantejament d'Alomar, tanmateix, se'ns apareix avui com a més avançat i, en tot cas, dissenyat amb una netedat de perfils que no té, ni de bon tros, el de l'escriptor valencià.

Després de tot açò no cal explicar per què Eduard López Chavarri esdevé el punt de referència més important —i el més centrat— en el tercer bloc de la polèmica, el de *L.P.* Fora d'escena, com hem vist, Bernat i Llorente, i substituïts respectivament per Morales San Martín i García Sanchiz, serà Chavarri qui assajarà una síntesi amb aparences d'equilibri. Les altres intervencions, com ara les de mossén Alcover, Nebot o Albi, seran un apèndix —un important apèndix— de l'afer.

Federico García Sanchiz, el futur creador del verb "españollear", fa la seua aparició en la polèmica a *L.P.* del 22 de Setembre amb una carta oberta a l'"inolvidable maestro", al "venerado don Teodoro", signada per "Un amigo" i acompanyada d'una nota de la redacció on es revela la identitat de l'autor. El seu article, com els altres que successivament hi anirà publicant el qui aleshores era un jove de 22 anys que residia a Aranjuez i volia congraciar-se amb Llorente, és una presa de partit molt retòrica a favor de la catalanitat de la llengua literària valenciana i en contra de *C.D.* El seu discurs no passa de ser un pedant exercici de redacció escolar sobre tema fantàstic triat a l'atzar, on proclama la seua solemne decisió personal d'escriure "siempre en valenciano". L'utopisme d'aquesta decisió el duu tanmateix a estipular una clàusula cautòria, farcida dels tòpics més rebregats, que delata el baix grau de compromís del signatari: "Pero antes —escriu—, yo me he de bañar en el río sagrado de *nuestros* clásicos, y he de recorrer el reino y atravesar la Provenza, y conseguir uná rama de olivo que me done el abuelo Mistral... (aquí fem estalvi, al lector, d'una llarga construcció polisintètica)... Y cuando, ya henchido mi pecho al soplo de todos los pechos levantinos, pida irradiar su plétora, entonces romper a cantar proféticamente, y que nos asista Raimundo Lulio, Ausias-March y Don Jaime; la memoria de Grecia y Roma y la Arabia..." Hipòcritament avergonyit, emperò, del seu retoricisme, afegeix a tall de *captatio benevolentiae*: "Perdone, maestro D. Teodoro, la lírica parrafada: no significa sólo palabrería: es que pienso que únicamente sintiéndose levantino de toda la raza, puede fructificar un *renaiximent*; hay que estar convencidos de la misión de Levante en el siglo XX; como observa

un il·lustre amic mio, «en él brotará el porvenir de la raza latina»”. El text, com el lector ha comprés ja sens dubte, és un testimoniatge impagable. I més si considerem la seua posició en la qüestió ortogràfica: “Yo creo que sí debería precisarse la ortografía de nuestro dialecto: hoy cada cual la dispone a su gusto, como si en vez de hallarse en su corrupción el valenciano, estuviese formándose todavía. Lo que no me parece oportuno es ni castellanizarla, ni valencianizarla. Yo sostengo que lo conveniente está en... catalanizarla: ¡juntémonos en una acción común!”. L'article acaba amb una acusació de peresa als de *C.D.* —publicació que confessa no haver llegit mai— i amb una invitació a Chavarri per tal que expose públicament la seua opinió, ja que *Cuentos líricos* —diu— “significan un anhelo de aristocratizar nuestra, por lo común, chabacana literatura regional”.

La resta de la seua participació en la polèmica anirà pels mateixos camins de foc de borumballes. Fins al punt que un tal Juan Tomás, a *L.P.* del 6 d'Octubre, l'acusarà ingènuament de regionalisme exagerat i l'animarà a reconvertir-se —ironies del destí— a un sa espanyolisme. Però és Morales San Martín qui li replicarà en nom de *C.D. Morales*, un home assenyat i ja madur, planteja en *L.P.* del 26 de Setembre un programa d'actuació més modest que el de l'ambició jovenet: “mi propósito, al colaborar en esta obra de renacimiento de las letras valencianas (es refiere a l'empresa de *C.D.*), y ahí está *Cadireta d'or* que lo prueba, es ir puliendo, ennobleciendo el valenciano actual, privándolo de elementos extraños, sobre todo de castellanismos; y de palabras impropias, innobles, que afean nuestra lengua”. Més avant, a *L.P.* del 16 d'Octubre, insisteix en el seu pla realista, consistent a anar “de lo sencillo a lo complicado, paulatinamente”. Això ho diu després de castigar “el orgullo satánico de los mal llamados modernistas” en el cap de García Sanchiz, al qual retrau un *lapsus* on confonia Garcilaso de la Vega amb l'Inca Garcilaso. És evident, però, que el modernisme del personatge, el “lilial y glauco modernismo al que rinde tan entusiasta culto” —com li diu Morales—, no tenia res a veure amb el modernisme català sinó, a tot estirar, amb algun tic de la parafernàlia rubendariniana *à la mode*. Ben mirat, les positures defensades per García Sanchiz no traspassen el llinçar de la ideologia renaixentista conservadora.

L'arbitratge de López Chavarri s'hi exerceix en un article titulat “Contra *Lo Rat-Penat* i en pro de *Lo Rat-Penat*”, que publica *L.P.* en dues parts i on “Eduardus”, que és com signa l'autor, sembla estoquejar tiris i troians. Als de *Lo Rat*, els diu que la qüestió no és pas tant d'ortografia com de “habla viva”, i afegeix: “Yo creo que esta Sociedad debe resumir toda la energía vital de nuestro pueblo; y no me figuro que toda esta vida se reduzca á decidir si hemos de escribir *gich* ó *jic*. Es más: creo que descender á tales detalles revela descomposición y muerte. Otra cosa sería si discutiésemos si se debe escribir en chulo ó en decente. Y, en este punto, la trágica poesía *Ensomni*, del maestro, algo más que un

«desperta ferro» resulta». Els del *Cuento* també se les senten —però, a més, en un segon lloc ben significatiu, com no se li escapa a qualsevol estudioset de la manipulació retòrica— de ben grosses: “Cuanto al valenciano escrito, una cosa es la lengua *popular*, y otra cosa el habla corrompida y baja que en la ciudad se usa; una cosa es la familiaridad en el decir, y otra el tufo chulesco y tabernario, inculto, degradado”. La tendència sembla molt ponderada: “Y si malo es el «golfismo», mala también, como él, es la pedanteria (...) La lengua es la resultante de una vida humana total”. Però sota aquesta aparença d'imparcialitat, acaba decantant-se vers la “Societat d'Aymadors de les Glòries Valencianes”, que —segons ell— pot renàixer, Au Fènix, de les cendres amb tal que accepte uns retocs de modernitat: “¿Veis ahora como se acrecienta y se agiganta *Lo Rat-Penat* si emprende ardoroso, convencido, esa orientación?”.

Retòrica i matisos a banda, “Eduardus” prenia partit —ell, que fou una de les esperances, si no l'única, d'un modernisme literari valencià— a favor dels interessos conservadoristes. No debades el diari on s'escenifica l'opereta de la polèmica és, en aquesta etapa, *L.P.*, i l'article es clou amb la ritual lloança (i això de “ritual” no és metàfora ni catacresi sinó simple constatació de la pràctica habitual del diari) a “nuestro gran Teodoro Llorente”. És clar que Chavarri havia fet una aportació interessant a la narrativa normalitzada, però la seua trajectòria posterior —quatre papers de paisatgisme sense compromís— en defraudà les expectatives. D'altra banda, *Lo Rat* s'havia quedat a la rerassaga del mateix Llorente, com palesaren els incidents de la Exposició de 1909. Però, tot i amb això, és difícil deixar de pensar que Chavarri jugà en la polèmica un paper que no podia jugar l'histriònic García Sanchiz: el d'*encobert* de don Teodor. Així ho entengué, sens dubte, Morales San Martín, que no mantingué després bones relacions amb el musicòleg, com sabem incidentalment per una anecdòtic article d'aquest a *L.P.* de l'11 de Febrer de 1909.

La resta dels textos de la controvèrsia no mereixen grans comentaris des del punt de vista que ací ens ocupa. El primer article de mossén Alcover, reproduït en castellà a *L.P.* del 16 i 29 de Novembre de 1908 i originàriament publicat al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, replica a la proposta de creació d'una Acadèmia Valenciana presentada per Faustí Barberà al setmanari *Terra Valenciana* (i reproduïda a *L.P.* de l'1 d'Octubre de 1908). Alcover, molt mesuradament, pensa que el que cal al valencià no és cap Acadèmia sinó estudis filològics seriosos del seu passat i del seu present, i, mentrestant, “lo que conviene hacer, cuanto antes mejor, es sacar la ortografía valenciana de la esclavitud de la ortografía castellana”. A partir d'aquest punt, Alcover i el secessionista Nebot s'engresquen en una discussió sobre qüestions de dialectologia i fonètica ben concretes.

Més ens interessa, en canvi, la participació de José Albi-Romany, historiador de Xàbia, que confirma a *L.P.* del 21 de Febrer de 1909, les opinions d'Alcover

sobre un dels problemes fonètics debatuts i aporta, a més, sucoses reflexions sobre la normativització i sobre la normalització. Albi planteja, per exemple, el cas dels llauradors que no entenen el jutge perquè aquest no parla llur llengua, tot conclouent que és un factor de progrés “divulgarlo todo, y esto es posible sólo en el idioma natural que todos hablan”, ço és, en català. I conclou amb una declaració reivindicativa: “Debiera prescribirse, decretarse, el estudio obligatorio, en las escuelas, del idioma regional juntamente con el español”.

Don Teodor, vinculat a una mentalitat renaixencista enyoradissa i inoperant, no arriba mai a encarar aquestes qüestions i roman ancorat en una visió de la llengua que és unitarista —en el nivell literari, ull viu!— però arcaïtzant i limitada a la dimensió purament formal. La disjuntiva al País Valencià és la mateixa que presenten Xavier Lamuela i Josep Murgades referida a la Catalunya de 1907: “Cal establir una llengua referencial uniforme, morfològicament i sintàcticament fixada, o bé a partir de la llengua medieval, de prestigi generalment reconegut i capaç de fornir solucions gramaticals superadores de la fragmentació dialectal, però esdevinguda del tot arcaica i mancada de potencialitat creadora, o bé a partir de la llengua coetània parlada, marcada pel seu caràcter de llengua baixa i contradictòriament multiforme, però viva i susceptible de l'actualització formal inherent a l'adquisició de noves funcions”.⁽⁶⁾ L'opció de Llorente, com és obvi, havia de ser la pròpia de la visió renaixencista del problema: “No és gens estrany que, per un cantó, siguin els intel·lectuals vinculats encara d'una manera o altra a la Renaixença, és a dir, a la seva visió innòcua i sentimental de la llengua, a la visió que correspon en definitiva a una pràctica de classe preburguesa, els qui tendeixin a decantar-se per la primera alternativa, que els dona resolta en gran part la problemàtica intralingüística, mentre que, per un altre cantó, siguin bàsicament intel·lectuals engatjats en el Modernisme, és a dir, en el moviment sorgit i propulsador de les noves conjuntures de la societat burgesa, els qui es lliurin a la tasca de potenciar la segona de les alternatives, o sigui, la que atorga a la llengua una bel·ligerància a tots els nivells”⁽⁷⁾.

És molt fàcil de saber qui són, al País Valencià, els representants de la perduració renaixencista. Però ¿qui hi són els representants del modernisme que propugnava la dimensió funcional i de futur? No ho va ser López Chavarri, que no passà mai d'un modernisme superficial i d'un pactisme acomodaticí, com s'ha dit en algun altre lloc.⁽⁸⁾ El seu, per les causes que siga, va resultar un intent frustrat. La societat valenciana del moment no permetia que prosperàs el llevat modernista. No eren “ni modernistes ni tan sols moderns” com deia Fuster dels escriptors valencians de l'època en el títol d'un paper seu. El que sí hi havia és una base menestral suportadora d'un populisme sincer que es remuntava, si més no, a Constantí Llombart. També en açò són aplicables al País Valencià les paraules de Lamuela i Murgades: “I així, d'entre els partidaris de l'adopció de la llengua moderna, un nombre important, integrat per alguns modernistes

(6) *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Quaderns Crema. Barcelona, 1984, pàg. 22.

(7) *Ibidem*.

(8) Vegeu: Vicent Salvador, “Notes a *Cuentos líricos*, d'Eduard López Chavarri”, dins *Miscel·lània de textos en homenatge a les Normes de Castelló*. Diputació de Castelló, 1984, pàgs. 59-64.

i per representants d'un cert populisme de base menestral, intenten de suplir aquest greu dèficit funcional mitjançant l'acceptació incondicional de l'únic fonament real de què disposa llavors la llengua, «el català que ara es parla»⁽⁹⁾. El problema és que aquest tirar al dret dels populistes comporta una adaptació mimètica a les convencions de l'espanyol, extrem que configura *ipso facto* una situació diglòssica: “Llur actitud, en definitiva, consagra la situació característicament diglòssica, en la qual la llengua baixa evoluciona simultàniament en dos sentits: tendeix a acomodar-se a les solucions lingüístiques de la llengua alta i tendeix a desvincular-se de les altres varietats del diasistema a que pertany”.⁽¹⁰⁾ El “català que ara es parla” passava així a ser el “valencià que ara es parla”, escindit i castellanitzat fins al límit.

Aquests són els termes de la polèmica que hem estudiat. Una confrontació, sense resoldre, entre el conservadorisme renaixencista i el populisme cec que duria —que ha dut en molts casos— al secessionisme i al procés substitutiu. Ni López Chavarri fou un Alomar ni la societat valenciana del moment va generar un grup dirigent amb capacitat per a la tasca del redreçament lingüístic. Caldrà esperar, com a mínim, als temps de la *Taula de lletres valencianes*. Però aqueixes figures ja no caben en aquest paner tan menut. Mentrestant, Llorente, en la perplexitat dels seus últims dies, adopta positures d'una ambigüitat interessada. ¿Com, si no, interpretar el fet que accedís a prologar el 1910 el *Tratado de ortografía valenciana clásica* de Nebot, llibre al qual dedicarà Alcover unes pàgines molt dures, tres anys més tard, al *Bolletí del Diccionari*. I més si pensem que en el seu pròleg parla de “dos tendencias en nuestro renacimiento valencianista”, i després d'esmentar la d'aquells que “escriben literariamente en catalán” recorda que “en esto no están conformes los más de los escritores valencianos del día”. Finalment don Teodor no es banya gaire el cul: “No he de entrar yo ahora en el examen de esta cuestión, que exigiría largo estudio”. De tota manera, els joves de 1909 —entre ells Miquel Duran— que victorejaren Llorente en els incidents de l'Exposició, no es varen desenganyar i seguiren considerant-lo paladí i punt de referència d'un redreçament pel qual lluitaven. Per sort.

Vicent Salvador
Universitat de València

(9) *Op. cit.*, p. 23.

(10) *Ibidem*.

APÈNDIX
TEXTOS I DOCUMENTS DE TREBALL

- *El Cuento del Dumenche*, nº 1 (9-Agost-1908): “Lo qu’es proposém” (signat per “La Redacció”).
- *C.D.* nº 4 (30-Agost-1908): “Maximiliano Thous”, per Lluís Bernat.
- *C.D.* nº 5 (6-Setembre-1908): “Pera Alusions”, per Lluís Bernat.
- *C.D.* nº 6 (13-Setembre-1908): “Una carta del mestre” (carta de Teodor Llorente, reproduïda en castellà a *L.P.* del 13 de Setembre amb el títol de “La ortografia valenciana”).
- *C.D.* nº 7 (20-Setembre-1908): “La ortografia valenciana” (resposta de Bernat a l’anterior carta de Llorente; aquesta resposta havia estat ja publicada, en castellà, a *la correspondencia de Valencia* i reproduïda a *L.P.* del 16 de Setembre).
- *C.D.* nº 9 (3-October-1908): “En defensa de «Lo Rat-Penat»” (reproducció d’una carta de Llorente a Bernat en castellà, publicada a *L.P.* del 18 de Setembre).
- *C.D.* nº 10 (10-October-1908): “La obra de «Lo Rat-Penat»” (resposta, en castellà, de Bernat a Llorente).
- *C.D.* nº 11 (17-October-1908): “Una carta interessant” (lletra de Josep Nebot a Bernat).
- *C.D.* nº 12 (24-October-1908): “La lengua valenciana” (carta de Llorente a Bernat, reproduïda de la publicada a *L.P.* el 23 de Setembre).
- *C.D.* nº 16 (21-Novembre-1908): “La llengua valenciana” (resposta de Bernat a Llorente i a Nebot).

- *El Poble Català* (30-Agost-1908): “De valencianisme”, per Gabriel Alomar (comentari sobre *Cuentos lírics*, de López Chavarri, reproduït en castellà a *L.P.* del 24 de Setembre).
- *P.C.* (5-Setembre-1908): “De valencianisme”, per Miquel Duran Tortajada.
- (19-Setembre-1908): “Valencianisme... líric”, per Eduard López Chavarri (reproducció parcial en castellà a *L.P.* 9 de Nov.).

- *Las Provincias* (19-Agost-1907): “De re literaria” (Crítica de “Valentino” a *Cuentos lírics*, d’Eduard López Chavarri).
- *L.P.* (28-Agost-1908): “Mal ensomni” (poema de Teodor Llorente).
- *L.P.* (22-Setembre-1908): “La lengua valenciana”, signat per “Un amigo” (segons nota de la redacció es tracta de Federico García Sanchiz).
- *L.P.* (26-Setembre-1908): “En defensa propia”, per Bernat Morales San Martín.
- *L.P.* (1-October-1908): “Sobre la lengua valenciana. Un voto de calidad” (reproducció traduïda al castellà d’un article de Faustí Barberá publicat al setmanari *Terra valenciana*).
- *L.P.* (3-October-1908): “El Sr. García Sanchiz al Sr. Morales San Martín” (epístola de García Sanchiz).
- *L.P.* (4-October-1908): “Contra «Lo Rat-Penat» y en pro de «Lo Rat-Penat»: valencianismo lírico, ortografía lírica y otros lirismos, I” (primera entrega), signat per “Eduardus” (López Chavarri).
- *L.P.* (5-October-1908): “Poetas e historiadores”, signat per Juan de Antaño.

- *L.P.* (6-October-1908): “Sobre literatura regional” (carta de Juan Tomás a García Sanchiz).
- *L.P.* (7-October-1908): Segona entrega de l’article de López Chavarri (“Eduardus”): “Contra «Lo Rat-Penat i...»”
- *L.P.* (11-October-1908): “Vayamos al pueblo”, de F. García Sanchiz.
- *L.P.* (16-October-1908): “A Don Federico García Sanchiz, en Madrid, en Aranjuez ó en donde se halle” (rèplica de Morales San Martín al darrer article de García Sanchiz).
- *L.P.* (24-October-1908): Resposta de García Sanchiz a Juan Tomás.
- *L.P.* (16-Novembre-1908): “Sobre ortografía valenciana”, I, per Antoni M. Alcover (rèplica d’Alcover a l’article de Barberá, publicada al número de Setembre-October del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, i reproduïda ara en castellà).
- *L.P.* (18-Novembre-1908): “Discurso del Sr. Llorente en el banquete de Elche”.
- *L.P.* (29-Novembre-1908): “Sobre la ortografía valenciana”, II (segona part de l’article d’Alcover).
- *L.P.* (9-Desembre-1908): “Sobre ortografía valenciana”, per Josep Nebot (rèplica a Alcover).
- *L.P.* (27-Desembre-1908): “Sobre ortografía valenciana”, per P. Badenes Dalmau.
- *L.P.* (30-Desembre-1908): “Ortografía valenciana” (primera part de la resposta d’Alcover al darrer article de Nebot).
- *L.P.* (2-Gener-1909): “Ortografía valenciana” (segona part de l’article d’Alcover).
- *L.P.* (28-Gener-1909) “Ortografía valenciana: Al Sr. D. Antonio M. Alcover, presbítero”, per Josep Nebot.
- *L.P.* (11-Febrer-1909): “Ortografía valenciana (Mi dúplica a José Nebot)”, per A.M. Alcover.
- *L.P.* (11-Febrero-1909): “Crónica... antimusical, D. Bernardo y Nietzsche ó se dan «casos»”, per López Chavarri (contra Morales San Martín).
- *L.P.* (15-Febrer-1909): “Ortografía valenciana”, per A.M. Alcover (contra Josep Nebot).
- *L.P.* (19-Febrer-1909): “Sobre ortografía valenciana. Una aclaración”, per A.M. Alcover.
- *L.P.* (21-Febrer-1909): “Del habla valenciana”, per José Albi-Romany.
- *Tratado de Ortografía valenciana clásica*, per José Nebot Pérez (amb un “preámbulo” de Teodor Llorente). València, 1910.
- A.M. Alcover: “Cuatro mots de llengua i ortografía valenciana”, *B.D.L.C.*, VII (1913), pàgs. 238-287.